

הקשר בין תהליכים חברתיים לתורת ההפעלה של צה"ל

שיירת נגמ"שים של צה"ל בלבנון במלחמת שולם הגליל | בקרב החסידיים של גישת התמרון קיימת מחלוקת בנוגע למשקל שיש לאש לעומת התמרון, אך בכל מקרה הם נותנים עדיפות לתמרון

סא"ל (מיל") ד"ר אסף חזני
חוקר במרכז דדו

בד בכד עם הכניסה לעידן ההסכמים עם הפלסטינים אימצה ישראל תפיסת הפעלה ההולמת את המציאות החדשה - מציאות של הסכמים. מקורותיה של התפיסה שאימצה ישראל נעוצים בתורת המערכה העמוקה הסובייטית. המאמר מתאר תפיסות הפעלה סותרות שהשפיעו על ישראל - המערכה העמוקה ומיתוס הבליצקריג - ואת מידת ההלימה שלהן למציאות החברתית בארץ

אנחנו מדינה קטנה שאין לה שום שטח שאפשר לסגת אליו, ואנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו לשחק בכל מיני משחקים¹

מבוא: תמורות במלחמה

ההגדרה המקובלת לשדה קרב היא זירה שבה נפגשים צדדים עוינים ונלחמים זה בזה באמצעות שילוב של אש ושל תנועה. יש הגורסים שתנועת הכוחות, דהיינו התמרון הפיזי, היא המרכיב המרכזי של גישת התמרון שבאמצעותו משתקים את האויב ברמה המערכתית ומשיגים את מטרת המלחמה.² בקרב החסידים של גישת התמרון קיימת מחלוקת בנוגע למשקל שיש לאש לעומת התמרון, אך בכל מקרה הם נותנים עדיפות לתמרון.

מול גישת התמרון ניצבת גישת השחיקה שבה יש הרואים את האמצעי העיקרי להשגת יעדי המלחמה. שחיקה ניתן להשיג באמצעות שילוב של אש ושל תמרון, אך כיום, לאור ההתפתחויות הטכנולוגיות של העת החדשה, ניתן להנחית על האויב עוצמות אש אדירות בלי שיהיה צורך להכניס כוחות לוחמים לתוך הזירה.³

"לאן נעלם התמרון?" תוהה תא"ל איתי ברון⁴ בעקבות מלחמת לבנון השנייה. הוא מתאר את השינויים שחלו בגישה של צה"ל כלפי התמרון של כוחות היבשה. לדבריו, עד מלחמת לבנון הראשונה ראה צה"ל בתמרון את חזות הכול. אולם שיפורים טכנולוגיים בחימוש, ירידה בנכונות של החברה לספוג אבדות והופעת יריבים מרוחקים שלא ניתן להניע נגדם כוחות יבשה הביאו להעדפת האש על פני התמרון - גם במחיר של השגת הישגים צנועים יותר. חריג מסוים בתהליך הזה - לדברי ברון - הוא התמרון בעל האופי המיוחד שיושם בהצלחה בעימות עם הפלסטינים החל מ-2002. התמרון הזה, ששיאו היה במבצע "חומת מגן" ושבו באו לידי ביטוי טכניקות פעולה חדשות בשטח, היה ביטוי של פעילות צבאית אינטלקטואלית שנמשכה כמעט עשור וניסתה לספק לצבא תיאוריה חדשה להתמודדות עם אתגרי ההווה ועם אתגרי העתיד.

במאמר נבחנת השאלה מה הייתה נוסחת ההצלחה של התמרון במהלך מבצע "חומת מגן" ומהו הקשר בין אותה הנוסחה לבין המוסכמות החברתיות בנוגע למצב המדינה באותה התקופה.

תיאוריה צבאית בתחילת שנות האלפיים⁵

החל משלהי המאה ה-20 התנהל ויכוח בתוך הצבא ומחוצה לו בנוגע לתיאוריה המתאימה ביותר להפעלת צה"ל מול אתגרי המאה ה-21 - בראש ובראשונה ההתמודדות נגד הטרור של הפלסטינים ושל החזבאללה.

הוויכוח מחוץ לצבא בנוגע להפעלת הכוח

בספטמבר 2008 פירסם אייל ויצמן בכתב העת "מטעם" מאמר שכותרתו היא "ללכת דרך קירות".⁶ במאמר תיאר ויצמן את עבודת המל"ת"ם שפעל בשנים 1996-2006.⁷ המל"ת"ם - המכון לחקר תורת המערכה - היה מוסד צבאי שפעילותו העיקרית הייתה "להמשיג מחדש את תגובת הצבא למה שנודע לימים בתור מלחמה בעצימות נמוכה".⁸ בראשות המכון עמד תא"ל (מיל') ד"ר דב תמרי, והמכון זוהה עם כתיבתו של תא"ל (מיל') ד"ר שמעון נווה. שיאה של פעילות המכון היה במהלך העימות עם הפלסטינים בתחילת העשור הראשון של המאה ה-21. ויצמן הניח שהתשתית העיונית לתפיסותיהם של נווה ושל תלמידיו מקורה בתפיסותיהם של הוגים כמו הפילוסוף הצרפתי ג'יל דלז' והאדריכל ברנרד צ'ומי שמייצגים תפיסות פוסט-סטרואקטורליות.

ויצמן ניסה לענות על השאלה מה תרמה ההגות הזאת לממסד הצבאי הישראלי, ובאמתחתו התרוצצו שתי תשובות סותרות:

האחת הייתה שלתיאוריות האלה אין ולא הייתה תרומה ישירה לפרקטיקה הצבאית וכי "הצבא אינו נזקק לדלז' כדי לתקוף את שכם".⁹ לשיח התיאורטי האקדמי בתוך הצבא הייתה רק תרומה עקיפה ליצירת שפה שבה "נוצלה התיאוריה לניסוח ניתוח ביקורתי של המערכת ולקריאה לשינויים".¹⁰

התשובה השנייה הניחה שקיים קשר בין התיאוריות שנבחרו לבין תוכן המאבקים הממסדיים. על התיאוריות שנבחרו נאמר שהן מהפכות את המרחב, שהן תיאוריות של דה-טריטוריאליזציה!¹¹ המאפשרות את היפוך המעשה הצבאי: לא עוד השמדת חיילי האויב כדי לכבוש את השטח, אלא כיבוש (זמני) של שטח כדי להשמיד את לוחמי האויב. בראשית שנות האלפיים פיתחה ישראל נוסחה של "חד-צדדיות" מול הפלסטינים ומול לבנון: יציאה משטח הנתון במחלוקת ללא הסכם עם הצד שעומו מצויה המדינה במחלוקת. במקביל היה מאמץ להגיע להבנה עם צד שלישי (האו"ם, המעצמות) באופן שעוקף את חילוקי הדעות עם היריב. התהליך, שלווח במחלוקת ציבורית, דרש הסדרה שונה של המציאות המרחבית של מדינת ישראל עם שכנותיה ללא מלחמה וללא הסכם. המחשבה הפוסט-סטרואקטורלית הצליחה לספק תשתית מושגית שהסדירה מחדש את המרחב.

הוויכוח בתוך הצבא בנוגע להפעלת הכוח

תיאוריה צבאית שצבא בוחר ליישם באה לידי ביטוי במושג "תפיסת הפעלה". זו נחשבת - כפי שמציגים דב תמרי ומאיר כליפי - "כלי לאינטלקטואליזציה של הפיקוד הצבאי הבכיר",¹² כלי שתפקידו לחלץ

התוכן החדשני של משנת המל"ם היה נעוץ בהסדרה מרחבת של שדה הקרב שנעשתה בברית-המועצות בסוף שנות ה-20 של המאה הקודמת. המל"ם הפנה זרקור לתהליך ייחודי שנעשה בצבא ברית-המועצות - תהליך שנחשב למהפכני הן בעצם קיומו והן בתוצאתו. תוצאת התהליך הייתה תפיסת המערכה העמוקה. כמה עשורים מאוחר יותר ניסחו פילוסופים כמו וירליו, דלו וגואטרי את הבנותיהם על זמן ומרחב באופן שתאם את התפיסה הזאת.¹⁵ המושגים שבהם השתמש המל"ם בהקשר של מרחב היו דה-טריטוריאליזציה, מרחב חלק ומרחב יריעתי מחוספס.¹⁶ היו אלה מושגים שנשאבו מהאקדמיה לתיאור פרקטיקה צבאית.

ההתייחסות של המל"ם אל מקורות התורה הסובייטית נעשתה בהשראת השינוי בדוקטרינה הצבאית של צבא ארה"ב.¹⁷ מדובר בדוקטרינת הקרב המשולב (airland battle) שנשענה על התפיסה הסובייטית. המערכה בעיראק ובכוויית ב-1991 נחשבה ליישום פרקטי שלה. נווה הוקסם מיכולתו של צבא ארה"ב ליישם בכוויית ובעיראק את התפיסה הסובייטית שאותה הסובייטים עצמם מעולם לא מימשו באופן גורף.¹⁸

בעיני המל"ם, החשיבה המבצעית הרווחת בצה"ל הייתה טקטית גרידא - מבית היוצר של הבליצקריג. מול מאפייני החשיבה הזאת הציע המל"ם את יסודות המערכה העמוקה.

הרעיון שעמד בבסיס תפיסת הבליצקריג גרס שיש לפתח כוח קטן באיכות גבוהה שיחדור לעומק האויב, מאחורי כוחות העתודה - כוח שיתחמק מהקרב ויחולל הפתעה אסטרטגית במערכי האויב

המערכה העמוקה מול הבליצקריג המערכה העמוקה

במלחמת העולם השנייה התפתחו שתי תפיסות צבאיות מנוגדות - זו הסובייטית שהגדירה מחדש את מונחי המרחב והזמן, וזו הגרמנית, שבאה לידי ביטוי בעיקר בבליצקריג, ושראתה במרחב רצף אחד. שתי התפיסות התגבשו בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה והיו מענה לאופן שבו התנהלו מלחמת האזרחים באימפריה הרוסית ומלחמת העולם הראשונה. להלן יוצגו בקצרה המערכה העמוקה והמשמעות המרחבית שלה ולאחריה יוצגו תפיסת הבליצקריג והמשמעות המרחבית שלה.

המערכה העמוקה היא מהפכה תפיסתית בשני היבטים מרכזיים: "הסבת התודעה המערכתית מחזית לעומק וההסבה בדרכי תפעול הכוח מנוסח קווי (ליניארי) של חזית רחבה (שרוח בעולם בתום מלחמת העולם הראשונה) לנוסח טורי, ממוקד, החודר לעומק".¹⁹ בניסוח אחר: תפיסת המערכה העמוקה שינתה את ההתייחסות שרווחה עד אז למושגי הזמן והמרחב. לא עוד חזית אחידה ודיכוטומיה של חזית ושל עורף אלא הכנסה של ממד העומק לתפיסה הדואלית של המרחב; החדרה של כוח משמעותי לעומק שטחו של האויב ויצירת

את המחשבה הצבאית ואת הפרקטיקה הצבאית מהדומיננטיות של תחום הידע הטקטי. במאמרם דנו תמרי וכליפי בשאלה אם ישנה בכלל תפיסת הפעלה לצבא. המאמר מסכם תקופה לא קצרה של ביקורת על תפיסת ההפעלה שפורסמה כמה חודשים לפני מלחמת לבנון השנייה - תפיסה ששורשיה נעוצים בעשור שבו פעל המל"ם ושלחבריו הייתה תרומה לעיצובה. מחברי המאמר טוענים שפרקטיקה צבאית שאינה נסמכת על תיאוריה דנה את עצמה מראש להיסמך אך ורק על ניסיון ועל שכל ישר הטובים כשלעצמם, אך אין די בהם כדי לתכנן ולהנהיג לקראת מלחמה ובמהלכה. מכאן נגזרת דרישה כפולה: ראשית, אין להסתפק בפרקטיקה צבאית כשלעצמה, ושנית, יש להתאים את התיאוריה ואת הפרקטיקה כדי שיהיו בהלימה זו עם זו (קוהרנטיות) ועם המציאות (רלוונטיות).

תמרי וכליפי מתארים את הדיון בציבור ובצבא בנוגע לתפיסת ההפעלה לאחר תחושת ההחמצה הראשונית בעקבות מלחמת לבנון השנייה. אחת הטענות המרכזיות שעלתה בדיון הזה הייתה שהכישלונות במלחמה נעוצים בתפיסת ההפעלה ובהמשגה שזו תרמה לשיח הצבאי. הטענה הייתה שמפקדים שאלו מונחים מתורת המערכה שלא היו נהירים להם די צורכם ועשו בהם שימוש בפקודות. הפקודות העמומות הובילו למהלכים לא תכליתיים. מושגים שאינם נהירים חדרו עד לרמות התחתונות ופגעו בנחרצות ובתכליתיות הדרושות למעשה הצבאי ברמות הנמוכות.

לטענות שהועלו לגופה של התפיסה בחרו הכותבים שלא להתייחס בשל היותה מסווגת. בלי לעסוק בתכנים עצמם, הם מעלים טענה עקרונית ש"מסמך צבאי העוסק בתפיסת ההפעלה אינו יכול להיקלט ולהיטמע בצה"ל בהתכתבות, ללא מנגנונים ללימוד והטמעה של ידע... זמן קצר אחרי שפורסמה תפיסת ההפעלה פרצה מלחמת לבנון השנייה, ובעקבותיה התחוללה רגרסיה חמורה בצה"ל שלווה בהפעלת לחצים פנימיים וחיצוניים. כתוצאה מכך נזנחה תפיסת ההפעלה מבלי שנוסתה כלל".¹³

לטענת המחברים, השפה וההמשגה האופייניות לתפיסת ההפעלה נוסו בהצלחה והוטמעו בפקוד המרכזי במהלך המאבק נגד הטרור הפלסטיני, ששיאו היה במבצע "חומת מגן" ובמבצע "דרך נחושה". אותם המושגים המעצבים שימשו את תהליך העיצוב בהצלחה רבה והצליחו להישאר ברמת העיצוב בלי לחדור לפקודות ברמות הנמוכות. כלומר, בסיוע תהליכי הטמעה ובשימוש נכון בתפיסת ההפעלה ובהמשגה סביבה ניתן להגיע להישגים מרשימים מבחינת הארגון. הניסיון שנצבר בפקוד המרכזי אמור היה לימים - בשינויים ובהתאמות - לתמוך בתפיסת ההפעלה של הצבא כולו.

מקורות מהאקדמיה ומהצבא לחשיבה הצבאית בעימות עם הפלסטינים

בהנחה שהמל"ם אינו מילא תפקיד מרכזי בעיצוב החשיבה בנוגע לעימות עם הפלסטינים, הרי כדאי לבחון את התשתית העיונית שעליה נסמכו אנשי המל"ם. עיון בחומר כתוב שערך המל"ם חושף כי משנתו לא נסמכה רק על הגות פילוסופית, כפי שתיאר ויצמן, אלא גם על הגות צבאית שמקורה בברית-המועצות של סוף שנות ה-20 ושל שנות ה-30 של המאה הקודמת.¹⁴

נחות אמריקניים בעיראק, 1991 | המערכה כעיראק ובכוויית ב-1991 נחשבה ליישום פרקטי של דוקטרינת הקרב המשולב

פעילויות, החל מאיסוף מודיעין באמצעות סיורים עמוקים של פלוגות סיור דיוויזיוניות וכלה במעשי חבלה ובפעולות טרור בחסות המדינה ברמה האסטרטגית... התנאי המוקדם לניצחון הוא עריכת הכנות מושלמות במחנה האויב שתקבענה את התוצאה מראש. לפיכך הצבא המנצח תוקף אויב מעורער ומובס".

ממד העומק - שלא כמו שאר הממדים במערכה - יכול להיות מאמץ נפרד הן מחשבתית והן אופרטיבית. הרעיון המסדר של ממד העומק היה פירוק מערכי האויב ופירוק יכולתו של האויב להבין את המערך הסובייטי. עקרון הפירוק הוא שחיבר את מרכיבי ההגות הסובייטית לכדי תפיסה שלמה שלכאורה לפחות יצרה מראש את התנאים שהבטיחו ניצחון.

המשמעות המרחבית שנובעת מתפיסת המערכה העמוקה היא ממדים של זמן ושל מרחב שבהם הליניאריות היא רק אפשרות אחת מתוך שלל האפשרויות שניתן להבין באמצעותן את המרחב. בתפיסה של הסובייטים ישנן כמה הגדרות לאינטראקציה עם האויב. ישנם קרב או מערכה, שלקראתם ישנה מערכת מוסדרת של הכנות ושל כוונות. כמו כן ישנם "מפגשים" - סדרת היתקלויות בלתי צפויות ובלתי מתוכננות עם האויב, שרק לאחר התרחשותן ניתן להפיק מהן תרומה למערכה הכוללת. זוהי הסדרה רשמית ותורתית של סדר ששונה מהתהליך המקובל של תכנון הקודם לביצוע. ב"מפגש" יש קודם התנגשות, היינו מעשה, ורק אחר כך באים התכנון וההבנה בנוגע להמשך.

הפילוסוף ג'יל דלז והפסיכואנליטיקאי פליקס גואטרי תיארו

מרחב שאינו בר הכלה. את מקומה של זרימת הזמן הליניארית תפסה בתורת המערכה העמוקה הבר-זמניות, הסימולטניות.

תהליך ההבשלה של תורת המערכה העמוקה נבע מפעילותם של הוגים צבאיים בראשות טוכצ'בסקי וטריאנדפילוב שניסו לנתח את כשלי מלחמת העולם הראשונה ולהגדיר את מאפייני הלחימה המודרנית.²⁰ השניים, שעסקו בחקר המלחמה החדשה, התנסו בפיקוד על עוצבות במהלך מלחמת האזרחים ברוסיה. למלחמה הזאת היו דפוסים שונים מאשר ללחימה רגילה בין שני צבאות מוגדרים. "אופיין הנזיל והדינמי של הפעולות הצבאיות במהלך מלחמת האזרחים נבע במידה רבה מן היחס הנמוך בין הכוחות והמרחב. הלחימה, אשר התחוללה סימולטנית בקרליה, ברוסיה האירופית, בקווקז, ברוסיה האסיאתית ובסיביר, גרמה לכך שהחזית... חייבת הייתה לפעול על פני מרחבים של 700-1,800 ק"מ ולהשיג יעדים בעומק של 600-3,000 ק"מ".²¹ הניסיון שנצבר במלחמת האזרחים, שכלל ניהול מערכה בממד העומק, הושווה לניסיון שנצבר בהתכתשות החזיתית במלחמת העולם הראשונה.

אחד הרעיונות החשובים של הלחימה בממד העומק הוא הדסאנט. המשמעות שלו היא קיומם של כוחות בעומק שטחו של האויב. כך מתאר סימפיקין את הדסאנט:²²

"כדי להבהיר את משמעותו של דסאנט אנסה להשתמש באנלוגיה של המושג 'גיס חמישי' שנטבע במלחמת האזרחים בספרד והפך למטבע לשון עובר לסוחר... הגיס החמישי הסובייטי מציין מכלול שלם של

את המציאות שבה מערכת אינה דיכוטומית או ליניארית בהכרח באמצעות המושג "מכונת המלחמה". הצמד, שטבע את המונח "מכונת המלחמה" שהסעיר את המלת"ם, תיאר למעשה מצב ששורשי היו נטועים בתפיסת ההפעלה הצבאית הסובייטית. על פי הגישה הזאת שדה הקרב אינו מתוחם לזירה צרה, והצבאות הלוחמים אינם מופרדים בהכרח זה מזה. מדובר במרחב מורכב שבו העורף יכול להיות גם חזית.

הבליצקריג

מול תפיסת המערכה העמוקה צמחה התפיסה של מיתוס הבליצקריג, שביסודה מונח הרעיון של מרחב אחד שמתפשט (או שמתכווץ). בעוד שהתפיסה הסובייטית גרסה שיש לנצח את האויב עוד לפני שהצדדים יצאו לקרב, הרי שעל פי התפיסה הגרמנית יש למוטט את האויב באמצעות הקרב, באמצעות התנגשות מהירה.

הרעיון שעמד בבסיס תפיסת הבליצקריג גרס שיש לפתח כוח קטן באיכות גבוהה שיחדור לעומק האויב, מאחורי כוחות העתודה - כוח שיתחמק מהקרב ויחולל הפתעה אסטרטגית במערכי האויב. החוקרים חלוקים האם מטרת הכוח החודר הייתה ללפות את כוחות האויב או שמא הייתה המטרה זריעת אנדרלמוסיה פיזית.²³ ההכרעה בסוגיה הזאת פחות חשובה; חשובה יותר היא ההבנה שהכוח החודר היה חלק מהכוח העיקרי. הכוח החודר היה כמנוף לפעולה הכללית, אך מנוף שהיה זקוק לנקודת משען הנמצאת בכוח העיקרי, למשל ללוגיסטיקה התומכת שלו. המניע לפיתוח של אותו הכוח היה ההבנה שכישולן המתקפות האופרטיביות הגרמניות במלחמת העולם הראשונה ממש לפני שהשיגו הכרעה נבע מכך שהתנהלו בקצב איטי מדי.²⁴ בעוד שבתפיסה הסובייטית העומק היה ממד נפרד שיש לו די כוח

על פני כל שטחו של המרחב. התפיסה הגרמנית שאפה להתפשט במרחב ולייצר - לפחות במזרח - מרחב ארי עתיר משאבים. הגרמנים ראו במרחב יישות שאותה יש להרחיב באופן ליניארי ושאותו יש לטהר, היינו לאפשר רק לאוכלוסייה טהורה להתגורר בה. בניגוד לנאצים, הסובייטים לא דיברו על טיהור המרחב, אלא על טיהור האנשים המתגוררים במרחב.

מקורה של תפיסת הטיהור הנאצית הוא ברעיון האורגניות שעמד בבסיס שלטונם. בבסיסה של ברית המועצות ניצב הרעיון של פירוק ושל איחוד: האדם הסובייטי החדש הוא פרי מיזוג של עמים שונים הקשורים אלה באלה בברית אחים. לעומת זאת, בתפיסה הנאצית יש כמיהה רומנטית לחזור אחורנית, אל עבר מיתולוגי של אדם אורגני, טהור, שקשור קשר בל יינתק לעצמו, לחברתו ולאדמתו. האורגניות הזאת עמדה בבסיסה של תפיסת הרציפות המרחבית. הסכנה באורגניות וברעיון של טיהור ושל טהורה היא שכמעט כל הפרעה מטמאת את הקיום. הפתרון לסכנה הזאת הוא הכרזה על מצב חירום. במצב חירום יש לכפות אחידות, ואין מקום ליוצאים מן הכלל. בהישענו על תפיסת האורגניות שיפר צבא גרמניה לעין ערוך את מדע ההאצה והביא אותו כמעט לשיא.

הפיקוד הגרמני הבין שהמתקפות הגדולות של 1914 ושל 1918 נכשלו בשל איטיותן, ולכן הבסיס של הבליצקריג היה המהירות. זו אמורה הייתה לשבש את יכולתו של האויב להבין את המצב: עד שהאויב יבין מה מתרחש, הצבא התוקף כבר ישנה את ההיערכות שלו, ובמגע הקרבי ייתקל האויב במצב שלא נערך אליו. מדע ההאצה הזה עלה בקנה אחד עם התפיסה של מצב החירום שהייתה הבסיס לשלטון הנאצים מאז 1933. מצב חירום הרי דורש פעולה מהירה, שליפה מהירה מהמותן כדי לייצב את העניינים.

בעוד שהתפיסה הסובייטית הניחה את האפשרות לחשיבה לא ליניארית ולבו־זמניות במרחב ובזמן, הרי מה שעמד בבסיס הבליצקריג היה תפיסה ליניארית של מרחב ושל זמן. המרחב היה אמור להתפשט ולגדול באופן רציף. הזמן, היינו משך הפעולות, היה אמור להיות קצר ככל האפשר.

שורשי התפיסה הגרמנית והתפיסה הסובייטית

למי שדוגל בתפיסת זמן ליניארית קשה להתמודד עם מי שרואה בזמן ובמרחב יישות שאינה ליניארית, שהרי הארגון המהיר ביותר והיעיל ביותר לעולם יפגר בתגובותיו אחרי ארגון שידוע לפעול בר־זמנית והתכונן לאותה הפעולה. בקרב הארגון הראשון על ציר הזמן ה-T רק שואף לאפס; בקרב הארגון האחר ה-T יכול להיות שווה לאפס. נווה²⁷ מקבל את ההנחה שבצבא גרמניה הייתה קיימת הבחנה מוסדית ותפיסתית בין הפוליטי והמדיני לבין הצבאי, אך מדגיש כי בעוד שעל פי התפיסה הגרמנית היה פיקוח מרכזי של הדרג המדיני על הדרג הצבאי, חסרה בה הרמה המערכתית של התכנון.²⁸ לטענתו, הבליצקריג הוא מיתוס של תפיסה מערכתית שלמעשה הינה תפיסה טקטית. לדעת נווה, הסיבה להיעדר הרמה המערכתית בתפיסה הגרמנית היא בחירה מקצועית ומוסרית לקויה של קציני הצבא הגרמני להצטיין ברמה הטקטית הזוטרה, ליהנות מהמנעמים שהרעף השלטון על קציני הצבא ולא להתעמת עם היטלר בנושא כגון עיתוי היציאה למערכה.

לסובייטים ולאמריקנים היו עומק, זמן, מרחב והרבה מאוד משאבי אנוש ומשאבי חומר לספוג מפלה ולהשיב במלחמה מתוכננת

לתפקד באופן עצמאי, ממד העומק בתפיסה הגרמנית היה כמנוף הנשען על שאר הממדים בחזית ותלוי בהם.²⁵ לתלות של הכוח החודר לעומק בכוח הנמצא בקו החזית היו שתי משמעויות:

1. משמעות אופרטיבית. התלות בחזית הגבילה את החדירה לעומק בהתאם לטווח הסיוע הלוגיסטי הנדרש, כלומר לטווח מוגבל שמאפשר לשמור על רציפות של הכוחות ועל הגעה מהירה של הסיוע לכוחות הקדמיים.
2. משמעות תפיסתית שלפיה העומק אינו אלא נגזרת או תוצאה של קו חזית. לפי התפיסה הגרמנית, החדירה לעומק - גם אם היא מקדימה את הפעולה בחזית מבחינת סדר הזמנים - היא תוצר מחשבתי של קיום קו עיקרי בחזית.

ערן נוימן²⁶ מתאר את מדע הדרומולוגיה - מדע ההאצה - שפיתח ויריליו. נוימן טוען כי לדעת ויריליו הנאצים הפסידו במלחמה כיוון שלא הבינו כי כדי לשלוט במרחב אין צורך ברציפות ריבונית ובשהייה

הניתוח של נווה אינו מתייחס לתודעת החירום שאיפיינה את השלטון הנאצי מראשיתו ב־1933 ועד לסופו ב־1945 וכן אין הוא מתייחס להשלכותיה של התודעה הזאת. במצב חירום תמידי קל יותר לקבל את מרות ההנהגה המרכזית באופן כן ואידיאולוגי. הנהגה שמצויה כל הזמן בתחושה של חירום אינה יכולה להרשות לעצמה לקבל טעויות מערכתיות. המפקדים מרגישים כאילו הכול תלוי בקרב הטקטי. על פי הגישה הסובייטית ניתן לספוג כישלונות כיוון שהמערכה והמערכת יודעים כיצד לספוג אותם. על פי הגישה הגרמנית קשה לספוג ולו כישלון יחיד, שהרי כל מפגש טקטי חורף גורלות. התפיסה הגרמנית דורשת טוהרה: טוהרה של מרחב, טוהרה של גזע והצלחה טוהרה. זוהי מערכת סגורה שכל מה שיחדור לתוכה - גם אם מדובר בכישלון מקומי בלבד - למעשה יגרום לקריסתה.

מבחינת הסובייטים, המרחב יכול לסבול פיצולים, ולכן ניתן לספוג חדירה למרחב למשך זמן מה. הסובייטים היו יכולים לספוג זמן רב חוסר הצלחה מול הגרמנים ולהתעשת רק ב־1942 ולהחזיר מלחמה שיערה. ברית המועצות, כמו ארצות הברית, הייתה מעצמה שיכולה הייתה להרשות לעצמה לספוג כישלונות - ואפילו כישלונות מהדהדים. כך ההפתעה שניחתה על הרוסים עת התקיף אותם צבא גרמניה בפתיחת המלחמה, כך חוסר ההצלחה בשנתיים הראשונות לניהול המלחמה, כך ההפתעה שניחתה על האמריקנים מידי היפנים בפרל הארבור וכך ההפתעה מהעת האחרונה בפיגועי הטרור הגדולים על אדמת ארצות הברית. לסובייטים ולאמריקנים היו עומק, זמן, מרחב והרבה מאוד משאבי אנוש ומשאבי חומר לספוג מפלה ולהשיב במלחמה מתוכננת.

תמורות במרחב הקיום של ישראל

בפתיחת המאמר צוין שבראשית שנות האלפיים התבססה בצה"ל לפחות בפיקוד המרכז - תפיסה ששאבה את השראתה מהמערכה העמוקה בהתמודדות עם אתגרי הטרור. ההנחה היא שלפרק זמן קצר - נוכח אתגר ייחודי - אימץ הצבא אורח חשיבה ורעיונות השאובים מהתפיסה הסובייטית.

כדי לבחון את האופן שבו התקבלה תפיסת המערכה העמוקה בגרסה הישראלית יש לבחון קודם כול את מצבה הייחודי של ישראל בראשית שנות האלפיים.

ישראל של תחילת שנות האלפיים וחדירתה של תפיסת המערכה העמוקה

בתחילת שנות האלפיים עברה ישראל תמורה מהפכנית שאיפשרה בסופו של דבר לאמץ עקרונות מתורת המערכה העמוקה: הציבור בישראל החל לראות בהסכמים דיפלומטיים פתרון לעימותים, תחושת המתח בקרבו פחתה, והשלום הפך בעיניו לאפשרות ריאלית. במילים אחרות: תחושת החירום פחתה - מה שאיפשר להפחית את הדבקות בתפיסת הרציפות המרחבית. סדקים ניבעו בתפיסת האורגניות הישראלית, וכך עלה רעיון המובלעות שאינן בשליטה ישראלית בתוך המרחב הישראלי.

הגישה השלטת בישראל לפני שהמל"ם הציג את גישת הפירוק של המרחב הושפעה רבות מגישת הבליצקריג.²⁹ הנחות היסוד המרחביות

שעמדו בבסיס הגישה הגרמנית תאמו את הנחות היסוד המרחביות המסורתיות של חירום ושל רציפות מרחבית.³⁰ בעקבות השינוי היסודי בהנחות היסוד הישראליות מחירום לשלום ומאורגניות לפירוק, אימצה ישראל למשך פרק זמן מסוים את תפיסת המערכה העמוקה של המעצמות במאבקה נגד הטרור הפלסטיני. המהלומות שספגה ישראל לא גרמו לתחושת חירום ולערעור על עצם קיום המדינה אלא נחשבו לחבטות בלבד שאותן ניתן להכיל.

באופן כללי ניתן לטעון שבתחילת שנות ה־2000 החלה ישראל לקדם תהליכי פירוק והתפרקות. ברמה המרחבית ישראל נשאה ונתנה על חבלי ארץ מתוך גישה שניתן להתפרק מנכסים ולהגיע להישגים מדיניים.³¹ ההתפרקות מנכסים לוותה בפירוק פנימי כתוצאה מגל של טרור.

החברה הישראלית למדה על כוחו של הטרור לפרק תהליכים היסטוריים עם רצח ראש הממשלה יצחק רבין. פתאום התברר לישראלים שהטרור הוא מרכיב פוליטי־חברתי משמעותי. גם הטרור הפלסטיני תרם להכרה הזאת. פיגועי התופת של המתאבדים זרעו פחד בחברה הישראלית. השתררה תחושה שפיגוע הוא חלק משגרת היום־יום. בשלב מסוים בעימות עם הפלסטינים התרוקנו בתי הקפה מיושביהם, וכל מי שיכול היה נמנע מלנסוע בתחבורה ציבורית. גם הפיגועים עצמם פירקו מסגרות לאלפי רסיסים - בין אם מדובר היה במכונית ממולכדת שהתפרקה באוויר ובין אם מדובר היה בפירוק אנשים בשר ודם בפיצוצים.

החיים ללא הסדר בצמוד לחברה הפלסטינית דחפו לקיטוע המרחב באופן שיאפשר לשני העמים להתקיים בו במקביל. התוצאה הייתה היווצרות מרחב של מובלעות יהודיות וערביות שהתארגנו סביב עצמן. דוגמה לכך היא הפרויקט "עזה ויריחו תחילה".³² מדובר במרחב המחבר שני חבלי ארץ שונים ומרוחקים לכדי יישות אחת. הקשר בין שני חבלי הארץ הצריך נסיעה בשיירות. דוגמה אחרת היא ההתנחלויות ברצועת עזה שהפכו למובלעות מבודדות, שהתנועה אליהן נעשתה בשיירות שזכו לליווי צבאי צמוד.

ביטוי נוסף להפרדה המרחבית הוא הכבישים העוקפים, שאומנם הצליחו ליצור רציפות תחבורתית בין היישובים השונים אך בה בעת קיבעו למעשה את המובלעות שבהן חיים הפלסטינים והיהודים בנפרד אלה מאלה.³³ באמצעות ההתארגנות במובלעות האלה פותחה למעשה בישראל הגישה המרחבית של קיום במקביל, של רציפות ושל הפרדה, של להיות במקום בלי להיות במקום, של לשלוט בלי להיות נוכחים. בעידן של התקפות טרור בתוך המרחב הישראלי הפכו הערים הפלסטיניות ליעדי עומק שבהם מסתתרים משלחי המתאבדים. העומק נמדד באופן מסורתי במספר הקילומטרים שמפרידים בין תל־אביב לבין יעדים חיצוניים כמו ביירות או דמשק. העומק במערכה נגד הטרור הפך למובלעות שהיו מוכלות בתוך המרחב הישראלי.

מימוש תפיסת המערכה העמוקה במבצע "חומת מגן" - המלחמה על הבית³⁴

באופן אירוני, היציאה אל המבצע שסימל את גישת המערכה העמוקה בגרסה הישראלית אירעה כאשר הבינה ישראל שיש לחזור אל תודעת החירום האורגנית של מלחמה על הבית בעקבות פיגוע שזיעזע מוסד

יהודי מקודש - המשפחתיות של ליל הסדר.

"חומת מגן" הייתה מבצע סימולטני: צה"ל נכנס בעת ובעונה אחת לכל מרכזי הערים בגדה. צה"ל פשט על הערים מכל הכיוונים וניטרל את יכולת הפלסטינים לזהות את כוונותיו. התמרון הצבאי התפשט כנחיל דבורים על פני כלל המרחב באופן סימולטני ולא כווקטור יחיד המייצר קו חזית. כך ברמה המערכתית בפיקוד המרכז וכך ברמה הטקטית. הצבא פיתח את המיומנות להגיע בחשאי ובאופן בר-זמני אל לב ליבו של האויב, אל ממד העומק שלו - מרכזי הערים ופנים הבתים. ויצמן מצטט את מח"ט הצנחנים שנדרש לסוגיה והסביר כיצד נע הצבא דרך הקירות ולא במרחבי השמדה ברחובות:

החלל הזה שאתה מסתכל עליו, החדר הזה שאתה מסתכל עליו הוא פרשנות שלך... האם אתה מפרש את הסמטה כמו כל אדריכל וכל מתכנן ערים, כמקום שעוברים דרכו, או האם אתה מפרש את הסמטה כמקום שאסור לעבור דרכו? זו פרשנות שלך. אנחנו פירשנו את הסמטה כמקום שאסור לעבור דרכו... כי בסמטה מחכה לנו נשק... לכן בחרנו בשיטה של הליכה דרך קירות... כמו תולעת שמתקדמת תוך כדי כרסום, מגיחה בנקודות מסוימות ואחר כך נעלמת.³⁵

המיומנות להיות במחנה פליטים או בעיר בלי לנוע בסמטאותיהם היא מימוש של היכולת לבצע דה-טריטוריאליזציה של המרחב. המיומנות הזאת מגלמת את מימוש הרעיון של כיבוש שטח כדי להרוג חמושים. היפוכו של הרעיון הזה הוא הריגת חמושים כדי לכבוש שטח. זוהי מיומנות שתכליתה - במסגרת מגמת ההתכווצות הטריטוריאלית של ישראל - "לשחרר (את ישראל) מן הצורך להיות נוכחת פיזית באזורים הפלסטיניים, אבל בלי לוותר על השליטה הביטחונית בהם".³⁶ זהו מרחב שהוא בעת ובעונה אחת גם נפרד וגם רצוף. זהו מרחב נפרד, כיוון שהוא נוצר בעקבות הסכמים או נסיגות חד-צדדיות. כך התארגנו המובלעות שאינן באחריות ישראל. אולם בה בעת זהו מרחב רצוף - כפי שעולה מהתיאור של נווה את גבול המובלעות: "יהא אשר יהא הקו שעליו יסכימו הפוליטיקאים להקים את הגדר, זה בסדר מבחינת... אבל כל עוד אני יכול לעבור את הגדר הזאת. אנחנו לא צריכים להיות שם, אלא... לפעול שם".³⁷

במובן הזה זהו מימוש מלא של המערכה העמוקה. התמרון אינו ליניארי, אלא בר-זמני המתפרס על פני המרחב. האויב מאבד את ממד העומק, כיוון שלצבא יש יכולת להגיע מיד לכל נקודה במרחב. במונחיו של המלחמה, מימוש תפיסת המערכה העמוקה הוא היכולת להעניק למרחב בר-זמנית תכונות סותרות.³⁸ זהו שימוש מושכל ב"מכונת המלחמה" הלקוחה מדלז וגואטרי. עם זאת יש הבדל בסיסי בין הגישה הישראלית לבין הגישה המקורית של הסובייטים: המרחבים העצומים שבהם התנהלה מלחמת האזרחים גרמו לסובייטים להבין שלא ניתן לראות במרחב רצף אחד, ולכן הם השקיעו מאמצים רבים כדי להתמודד עם האתגר הזה. ב"חומת מגן" היו אלה ממדיו הקטנים של המרחב שאיפשרו לצה"ל לבצע בו דילוגים ולא לראות בו מרחב רצוף.

מעצמות יכולות לממש את תפיסת המערכה העמוקה בזכות שפע משאבי הזמן והמרחב שעומדים לרשותן ושמהפשים להן לספוג

מהלומות. בתקופה של לפני היציאה למבצע "חומת מגן" התנהגה ישראל כמעצמה. היא הרשתה לעצמה לוותר על מרחבים - היינו על עומק - תמורת הישגים מדיניים. למרות הקריאה הציבורית הפופולרית "תנו לצה"ל לנצח" ספגה ישראל עוד ועוד פיגועי טרור בלב ישראל עד שיצאה למבצע "חומת מגן" ולמעשה כבשה מחדש את שטחי יהודה ושומרון.³⁹

כפי שנאמר בפתיחה, הייתה זו גרסה מוצלחת של תמרון שנולד מתוך מוסכמות חברתיות שנמצאו בהלימה עם התפיסה הצבאית: מדינה בהתפרקות ובפירוק אימצה תפיסת הפעלה של פעולה במרחב לא אורגני במסגרת מהלך שביטא נסיגה מתהליכי הפירוק ושכונה בהתאם "המלחמה על הבית". מהלך דומה המחבר בין פירוק המרחב לפירוק החברה היה גם האתגר שעמד בפני צה"ל לאחר "חומת מגן" - ההתנתקות.⁴⁰

סיכום: "היה ברור לי שאי-אפשר אחרת"

פטר (גבעת חיים איחוד): כשמדברים על מלחמת הגנה, לא חשוב מי יורה את הירייה הראשונה. גם הצד שמגן על עצמו יכול לפתוח בהתקפה. בשתי המלחמות שבהן השתתפתי, במלחמת סיני ב-1956, ובמלחמה הזאת, היה ברור לי שאי-אפשר אחרת. אנחנו מדינה קטנה, שאין לה שום שטח שאפשר לסגת אליו, ואנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו לשחק בכל מיני משחקים.⁴¹

הדובר לעיל, פטר, חייל שנלחם במלחמת ששת הימים, משמיע אקסיומה שמבהירה לו את המשמעות הטקטית, האופרטיבית והערכית של התמרון: שמירה על רציפות מרחבית. כאמור, עם השתנות הלחימה והשתנות החברה השתנה גם מעמדו של התמרון. המייחד את פעילות הצבא מול הטרור הפלסטיני ומול אתגר ההתנתקות הוא שלפתע "היה אפשר אחרת". ניתן היה "לשחק בכל מיני משחקים" של הפעלת כוח באופן מקצועי.

לפני שהצבא מכריע בנוגע לתפיסות הפעלה שונות נוכח אתגרים שונים, מוטב שיבחן ביושר אם הצעותיו נמצאות בהלימה עם המגמות החברתיות. אם הצבא יגיע למסקנה שהצעותיו אינן עולות בקנה אחד עם המגמות החברתיות, כדאי שיהיה מודע לכך ויחשוב מה בדעתו לעשות בנוגע לכך. כדאי שהצבא יהפוך את האקסיומות שמנסח פטר לשאלות שעליהן הוא מחויב להשיב - לעצמו ולאזרחי המדינה: האם אפשר או אי-אפשר אחרת? האם אנחנו מדינה קטנה שאין לה שום שטח שאפשר לסגת אליו? מתי והאם אנחנו יכולים - או לא יכולים - להרשות לעצמנו "לשחק" בכל מיני משחקים?

אני מודע לסכנת הדטרמיניזם הטמונה בסיום דבריי - דטרמיניזם מרחבי ודטרמיניזם בנוגע לחיים שלנו ושל צאצאיינו בעתיד במדינת ישראל. יש מי שיטענו שדווקא מתוך ה"אין ברירה" חובה לחשוב על דרך אחרת ולשחק במשחקים שיאפשרו את קיומה של מציאות אחרת. אולי הצדק עם מי שיטענו כך. אך קודם כול חובה עליהם להכיר במצוקה שמזמנת המציאות ומתוכה לצאת אל פתרונות או אל דרכים חדשות. אל להם לצאת אל הפתרונות ואל הדרכים מתוך התשוקה לשחק במשחקים.

הערות

28. תפקידה של הרמה המערכתית הוא לתרגם ולסנכרן בין הדרג המדיני והפוליטי לבין הדרג הצבאי. "מה עושים אנשי הצבא כדי למנוע מצב שבו הצלחתם הצבאית לא תתורגם להישג מדיני? לקבוצת העבודה הייתה תשובה ברורה: יש לשכנע את המדינאים שיקבלו את עמדת הצבא לשלב בין הגורמים". **בן אליעזר**, עמ' 418
29. ראו **תמרי וכליפי**, עמ' 35 וכן נווה, **אמנות המערכה**, בייחוד הפרק הרביעי. ניסוח מדויק של המיתוס ניתן למצוא בזיכרונותיו של אורי בן ארי: "השפעתם של מפקדים דוגמת גנרל פולר הבריטי, קפטן לידל הארט, אף הוא בריטי, גנרל דה גול הצרפתי ומפקדים סובייטים חשובים הייתה אפסית. הם שאבו את הידע שלהם בין שתי מלחמות העולם מחיל השריון הגרמני שהצליח לאמץ, למרבה האירוניה, את מחשבותיו של גנרל פולר. הצלחתם, בסופו של דבר, להחדיר את רעיונותיהם ביחס לתורת הלחימה של השריון הייתה תוצאה ישירה של ניצחון השריון הגרמני שלשבים הראשונים של המלחמה בפולין ובצרפת" (אורי בן ארי, **נוע ונוע! סוף - המאבק על דרך השריון**, מערכות, תל-אביב, 1999, עמ' 50)
30. מדינה קטנה שמוקפת אויבים. זהו תיאור שנכון הן לישראל והן לגרמניה הנאצית.
31. גם תהליכי ההפרטה במישור הכלכלי והחברתי הם חלק ממגמת הפירוק, אולם אלה אינם ניצבים במוקד הניתוח של המאמר הזה.
32. תחת הכותרת "עזה ויריחו תחילה" ואוטונומיה לפלסטינים מסתתר המעבר הבטוח, שלא זכה לתשומת לב רבה בדיון הציבורי. משמעותו של המעבר הבטוח היא נתיב פלסטיני בתוך המרחב של מדינת ישראל. החיים המשותפים בעידן הסדרים בישראל מתאפיינים בעיצוב מרחב דור שכבתי - האחד לישראלים והאחר לפלסטינים. התופעה הזאת בולטת במיוחד בכביש 443 ובסביבתו ומתוארת בהרחבה בפרסומים באתר של שאול אריאלי (www.shaularieli.com) ואצל אייל ויצמן בספרו **ארץ חלולה** (Eyal Weizman, **Hollow Land**, Verso 2007). אלה מתארים את הממד הדר "שכבתו של הכביש: ישנו הכביש העילי, שעליו נעים היהודים, וישנה מערכת הכבישים התחתית, שעליה נעים הפלסטינים.
33. עוד דוגמה לרצף התיישבותי שמייצר למעשה מובלעות מסוגרות הוא ההתנחלויות על פסגות הגבעות. מחד גיסא הן מייצרות רצף בכך שהן ממוקמות על הרכסים השולטים על השטח, מאידך גיסא הן מובלעות שמוקפות בגדרות שסביבן נעים שומרים חמושים. המובלעות מוגדרות - בניגוד בולט לכפרים מתחתיהן שאינם מוקפים גדרות ולמעשה מתפשטים במרחב. יוצאת מהכלל הזה היא ההתנחלות היהודית בת-עין שמסביבות אידיאולוגיות מסרבת להקיף את עצמה בגדר.
34. "בכל זאת, הריסת התשתיות של הרשות הפלסטינית ושל תנועת הפת"ח בגדה המערבית הייתה זקוקה ללגיטימציה ציבורית מיוחדת... הדבר קרה רק לאחר פגיעו רצחני במיוחד במהלך ליל הסדר. העובדה כי באותו זמן ישבו רוב היהודים באירועים דומים וצינינו ביחד את יציאת מצרים יצרה את הנסיבות הנכונות לסמל את משמעותה של הזהות הקולקטיבית היהודית, המרגישה קורבן ומאוימת כקולקטיב... זהו הגורל היהודי, ולכן עלינו להילחם. מבצע 'חומת מגן', שנפתח בגיוס מילואים רחב ובכיבוש מחדש של הערים בשטחי A תוך כדי חיפושים של 'חמושים' מבית לבית, לא כוון רק נגד הפלסטינים. הוא כוון גם נגד 'החולשה הפנימית' של 'מפמפקים בעם' על עצם נחיצות המלחמה ונגד אלה המעלים רעיונות על אודות הצורך לנהל משא ומתן ופשרות ופוגעים ב'חוסן' הציבור. נגדם צריך להילחם, כי הם מסכנים את מטרות הצבא לא פחות מן הפלסטינים, כדברי יעלון" (לב גרינברג, **שלום מדומיין, שיח מלחמה - כשל המנהיגות, הפוליטיקה והדמוקרטיה בישראל 1992-2006**, רסלינג 2007, הערה 685)
35. ויצמן, **ללכת דרך קירות**, עמ' 72-73
36. **שם**, עמ' 83
37. **שם**
38. בשפת המלחמה השאובה מדלוז וגואטרי הכוונה היא למושגים "דה-טריטוריאליזציה", "מרחב חלק" ו"מרחב יריעתי".
39. הניסוח "עד שיצאה" מצביע על ישויה שנבע מכך שישראל ביקשה לצבור שני משאבים חיוניים טרם היציאה לפעולה: המשאב הראשון הוא לגיטימציה בתוך החברה הישראלית ובקרב הממשל בארצות-הברית, והמשאב השני הוא הידע כיצד להכריע את מחנות הפליטים ואת מרכזי הערים. זהו ידע שנצבר בפעולות מקדימות רבות שהיו התשתית המקצועית למבצע.
40. ראו ריאיון עם אלוף גרשון הכהן המלמד שהאלוף בחר בגישה הסובייטית למימוש המשומה: גרשון הכהן ואסף חזני, "עיצוב המרחב ועיצוב המערכה בהתנתקות", **מערכות** 432, אוגוסט 2010, עמ' 24-34. המייחד את גישתו של אלוף גרשון הכהן היה הבנתו את תהליכי הפירוק של החברה ושל המרחב והיכולת באמצעות הגישה הסובייטית לחבר מחדש את חלקי המערכת הן ברמת עיצוב המערכה והן ברמה האומית. משימתו הייתה להעניק תוכן ציוני למעשה הפנימי.
41. **שיח לוחמים**, עמ' 19

1. **שיח לוחמים**, הוצאת גשר, תשל"א, עמ' 19
2. אדוארד לוטוואק, **אסטרטגיה של מלחמה ושלום**, מערכות, תל-אביב, 2002, עמ' 151
3. כיום מזוהה מלחמת השחיקה עם העדפת האש. אולם המבחניה התפיסיתית ניתן לנהל מלחמת שחיקה בעיקר באמצעות תמרון.
4. איתי ברוך, "לאן נעלם התמרון?", **מערכות** 420-421, ספטמבר 2008, עמ' 15-4
5. תיאוריה צבאית היא מושג שמתייחס למגוון רחב של נושאים שהועלו על הכתב בנושאי צבא וביטחון, כגון ספרי ת"ל והיסטוריה צבאית. על השאלה מהי משמעותה של תיאוריה צבאית בעבור ממסד צבאי ניתן להשיב באמצעות בחינת המקורות של התיאוריה. באופן כללי הכוונה בתיאוריה היא לעקרונות מופשטים המסדירים תופעה, מחשבה או פרקטיקה.
6. ויצמן התייחס במאמרו לקשר בין תיאוריה פוסט-סטרוקטורלית לבין פרקטיקה צבאית, שבמקרה הנידון באה לידי ביטוי בפעילות המלחמה בהנהגתו של תא"ל (מיל") ד"ר דב תמרי בתחילת שנות האלפיים ובכיבוש מחנות הפליטים והעיר שכם בפיקודו של אל"ם (היום אלוף) אביב כוכבי. שני האישים הם דוגמה למעבר מהתיאוריה אל הפרקטיקה: נווה הוא איש התיאוריה, וכוכבי הוא איש הפרקטיקה.
7. "את הטון המרכזי התווה קבוצת עבודה בפיקוד מרכז, שבין השאר השתתפו בה... ד"ר צבי לניר, אסטרטג צבאי ואיש מודיעין בכיר לשעבר, וכן שמעון נווה, שהרבה להתעמת עם לניר. הנחת העבודה של הקבוצה הייתה שבעתיד יתחוללו עימותים מסוג חדש, ושכדי להתכונן אליהם אין די באמצעים צבאיים, אלא דרושים גם אמצעים מדיניים". אורי בן אליעזר, "סכסוך ישר, מלחמה חדשה: השתנות ההקשר המוסדי של הפעלת הכוח במלחמת ישראל", **סוציולוגיה ישראלית**, תשס"ט (2009) חוברת 2, עמ' 418
8. אייל ויצמן, "ללכת דרך קירות", **מטעם** 15, 2008, עמ' 61
9. **שם**, עמ' 80
10. **שם**, עמ' 81
11. המונח הזה מתייחס לפעולה שנעשית באופן שאינו תואם את המבנה של המרחב. כך, למשל, מתוארת הכניסה של כוחות הצנחנים למחנות הפליטים דרך קירות הבתים. בעוד שבפעולה רגילה במרחב עירוני נעשית התנועה פנימה והחוצה דרך הרחובות, והכניסה לבתים והיציאה מהם נעשית דרך פתחים מוסדרים, דוגמת דלתות, הרי אל מחנות הפליטים נכנסו כוחות הצנחנים מתוך המרחב דרך קירות הבתים.
12. דב תמרי ומאיר כליפי, "תפיסת ההפעלה של צה"ל", **מערכות** 423, פברואר 2009, עמ' 41
13. **שם**, עמ' 35
14. המלחמה פעל עד 2006 ונוסד מחדש בשם "מרכז דרו" בעקבות המלצותיו של מבקר המדינה. ההמלצות עסקו, בין השאר, בשאלת התוצרים. למרות הערת המבקר בנוגע להיעדר חומרים כתובים שפירסם המלחמה, הרי האמת היא שהמלחמה הוציא לאור לא מעט חוברות לקומ"ם (קורס מערכתי מתקדם). ניתן ללמוד לא מעט על אופיו של המלחמה על פי הטקסטים שחבר ללמד. אם כי ללא התייחסות וללא מחויבות להגות הצבאית.
15. הרחבה על המושגים ניתן לקרוא בספרם של דלו וגואטרי "אלף מישורים". Gilles Deleuze, Felix Guattari, **A Thousand Plateaus and Schizophrenia**, The University of Minnesota Press, Minneapolis and London, 1987
17. על השינוי שחל בצבא ארה"ב ראו: שמעון נווה, **אמנות המערכה, התהוותה של מצוינות צבאית**, מערכות, תל-אביב, 2001 - בחלקו השני של הספר.
18. ריצ'רד סימפסון, **מרוץ אל העתיד**, מערכות, תל-אביב 1999, עמ' 91. בישראל נעשה ניסיון לממש את התפיסה הזאת בשני מבצעים: "דין וחשבון" (1993) ו"ענבי זעם" (1996). לדברי בן אליעזר (**שם**, עמ' 417) הושפעו שני המבצעים האלה מהמערכה בעיראק, ולכן נוהלו בעיקר באמצעות אש ארטילרית והיו נטולי תמרון.
19. שמעון נווה, "מרכיבים חדשניים בתמרון - תפיסה אופרטיבית מהפכנית סובייטית", **מערכות** 324, מאי 1992, עמ' 23
20. **שם**, עמ' 22
21. נווה, **אמנות המערכה**, עמ' 153
22. **סימפסון**, עמ' 89
23. **שם**, עמ' 69
24. **שם**, עמ' 68
25. **שם**, עמ' 69
26. ערן גוין, הקדמה לספרו של פול ויריליו, **המרחב הביקורתי**, רסלינג, תל-אביב, 2006
27. **אמנות המערכה**, פרק 6, בעיקר עמ' 113-121